

Λογοτεχνικά βιβλία γνώσεων: *Η Τυτώ και ο Μέγας Αλέξανδρος* της Μαρίας Μπραστιανού (Ελληνοεκδοτική, 2018)

Ρόζη Αγγελάκη

Ιστορικός, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια Τ.Ε.Π.Α.Ε. Α.Π.Θ.

Η σύζευξη της «αισθητικής» και της «μη αισθητικής» ανάγνωσης υφίσταται στα επονομαζόμενα λογοτεχνικά βιβλία γνώσεων, όπου συμφύονται η μυθοπλασία και τα αφηγηματικά στοιχεία των λογοτεχνικών βιβλίων με την επιστημονική εγκυρότητα, τη βιβλιογραφία και τις εικόνες, που διευκολύνουν την εμπέδωση της πληροφορίας. Στην κατηγορία αυτή, ουσιαστικά, εντάσσονται τα βιβλία των οποίων ο αναγνώστης έρχεται αντιμέτωπος, από τη μια, με την ακριβή μετάδοση της γνώσης και την ευδιάκριτη οργάνωση του υλικού και, από την άλλη, με μυθοπλαστικούς χαρακτήρες που υπονοούν την υποκειμενικότητα της παρεχόμενης γνώσης -παρά την υποτιθέμενη αντικειμενικότητά της-, με την ψυχογράφιση των προσώπων και την απόδοση κινήτρων για τις συμπεριφορές τους, με την παρουσίαση και την ερμηνεία των διαδραματιζόμενων γεγονότων από πραγματικά ή φανταστικά πρόσωπα (με τα οποία, πολλές φορές, το παιδί ταυτίζεται), με την προβολή αίτιου και αιτιατού, κ.λπ. (Nodelman, 1987).

Στην εν λόγω κατηγορία ανήκει και το βιβλίο *Η Τυτώ και ο Μέγας Αλέξανδρος* της Μαρίας Μπραστιανού (σε εικονογράφηση Χρήστου Γουσίδη), ένα έργο με μορφωτικό χαρακτήρα, γλαφυρό λόγο, ζωντανές περιγραφές και κατανοητή γλώσσα, που έχει δομηθεί με σεβασμό στην Ιστορία και με τρόπο τέτοιο, ώστε το περιεχόμενό του να είναι εύληπτο και, συνάμα, επιστημονικό. Η δημιουργός του, με πολυετή εμπειρία, αφενός στην εκπαίδευση παιδιών προσχολικής ηλικίας, αφετέρου δε στη διοργάνωση εκπαιδευτικών και ψυχαγωγικών προγραμμάτων, απευθύνεται σε ανήλικους αναγνώστες πρωτοσχολικής ηλικίας και τους περνά το μήνυμά της άνευ όρων αγάπης, όπως είναι εκείνη του Δημιουργού. Τους παρουσιάζει, όμως, συγχρόνως, την Ιστορία των προγόνων τους -εν προκειμένω, τις σημαντικότερες τομές της Ιστορίας της αρχαίας Ελληνιστικής περιόδου-, παρωθώντας τους με τον τρόπο αυτόν να διαμορφώσουν μια ελεύθερη και συνάμα εθνική συνείδηση. Παράλληλα, η συγγραφέας, με όχημά της τη φαντασία, δημιουργεί μια ελκυστική και ενδιαφέρουσα υπόθεση, που δύναται να ταξιδέψει το παιδί και να το βοηθήσει να δραπετεύσει από την πραγματικότητα.

Η υπόθεση εκτυλίσσεται στη σημερινή εποχή, στη Μονή της Αγίας Αναστασίας έξω από τη Θεσσαλονίκη, όπου η γλαύκα Τυτώ (ονομασία των γλαυκόμορφων πτηνών της οικογένειας των Τυτονιδών) και η νυχτερίδα Πιπιστρέλα (της οποίας η επιστημονική ονομασία είναι «*pipistrellus – pipistrellus*», σελ. 54) ακούν από τον γέροντα του μοναστηριού πως επρόκειτο να τους επισκεφθεί το άλογο ονόματι Πτολεμαίος, που ήταν και ο τελευταίος απόγονος της Ανθεμουσίας Ίλης του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Με αφορμή την επεξήγηση του όρου «ίλη» από τον γέροντα και την πληροφορία πως η μονάδα ιππικού της Ανθεμουσίας πήρε το όνομά της από την ομώνυμη αρχαιοελληνιστική πόλη που εικάζεται ότι βρισκόταν στην περιοχή του

προαναφερθέντος μοναστηριού, τόσο οι δυο φτερωτοί μόνιμοι κάτοικοι της Μονής, όσο και οι δυο νεαροί επισκέπτες του ηγούμενου, Μαρκέλλα και Χρηστάκης, κατακλύζονται με έγκυρα ιστορικά στοιχεία αναφορικά με την εμβληματική προσωπικότητα του Μ. Αλεξάνδρου. Ο μικρός αναγνώστης καλείται σε ένα φανταστικό ταξίδι γνώσης και ανακάλυψης (Lukens, 2003) και ενθαρρύνεται να ερευνήσει περαιτέρω τις πληροφορίες που του παρέχονται, αρκεί να ανατρέξει στις χρησιμοποιούμενες από τη συγγραφέα πηγές, οι οποίες παρατίθενται στο τέλος του βιβλίου και μετά το γλωσσάριο.

Πιο συγκεκριμένα, με αφορμή το ότι ο πάλαι ποτέ ποταμός Ανθεμούντας περνούσε από το σημείο που σήμερα βρίσκεται το μοναστήρι της Αγίας Αναστασίας, η συγγραφέας δράττεται της ευκαιρίας να ενημερώσει το κοινό της για αρχαιοελληνική καταγωγή του ποταμού και την ιστορική σημασία της εν λόγω τοποθεσίας και να προβάλλει τη μυθολογία ως κομμάτι του ελληνικού παρελθόντος. Γίνεται, επί παραδείγματι, με τη βοήθεια των εναλλασσόμενων αφηγητών του βιβλίου νύξη για τους άθλους του Ηρακλή, στον οποίο επιτέθηκε εκεί ο γίγαντας με τα τρία κορμιά και τα τρία κεφάλια ονόματι Γηρυόνης, προκειμένου να πάρει πίσω τα βόδια που του είχε αρπάξει ο αρχαίος Έλληνας ημίθεος για να τα πάει στον βασιλιά των Μυκηνών, Ευρυσθέα, εκπληρώνοντας τον 10^ο άθλο του. Προσέτι, καθώς στο κείμενο επεξηγείται πως ο ποταμός πήρε το όνομά του από την πόλη Ανθεμουσία, το παιδί μαθαίνει πως ο αρχαιοελληνικός αυτός τόπος αποτέλεσε μήλο της έριδος μεταξύ Αθηναίων και Μακεδόνων, μέχρι που ο Φίλιππος Β', πατέρας του Μ. Αλεξάνδρου, την ενέταξε οριστικά στο μακεδονικό βασίλειο το 355 π.Χ. Δίνεται, κατ' επέκταση, ευκαιρία στους αφηγητές να κάνουν λόγο για τη μακεδονική φάλαγγα και το μακεδονικό ιππικό, το οποίο επάνδρωναν οι ευγενείς ή αλλιώς *Εταίροι*, προς τιμήν των οποίων εορτάζονταν τα *Εταιρείδια*. Λόγος, βεβαίως, γίνεται και για το αγαπημένο άλογο του Μ. Αλεξάνδρου και ένα από τα γνωστότερα άλογα της παγκόσμιας Ιστορίας, τον Βουκέφαλα, καθώς και για τον Πτολεμαίο τον Λαγίδη, τον αγαπημένο στρατηγό του, που ίδρυσε την ομώνυμη Δυναστεία των Λαγιδών-Πτολεμαίων στην Αίγυπτο και το *Μουσείον* της Αλεξάνδρειας, όπου στεγάσθηκε η διεθνούς φήμης *Βιβλιοθήκη*.

Στο ευχάριστο αυτό με την παιδική οπτική και τον ανάλαφρο τόνο βιβλίο, αναμφίβολα, λαμβάνει χώρα ένα αφηγηματικό παιχνίδι ανάμεσα στο τότε και το τώρα. Την ίδια στιγμή συνδυάζεται αρμονικά η πληροφορία με τη μυθοπλασία, γεγονός που επιβεβαιώνει πως τα όρια ανάμεσα στο λογοτεχνικό και το μη λογοτεχνικό βιβλίο «είναι ενίοτε δυσδιάκριτα» (Καρπόζηλου, 1994: 84). Η συγγραφέας διαπλάθει υλικά του παρελθόντος και δημιουργεί πολιτισμικές αναπαραστάσεις μέσω της αισθητικής απόλαυσης· μετασχηματίζει τα πρόσωπα, τις πράξεις τους, τις συνθήκες, τα κίνητρα, και έτσι η Ιστορία γίνεται πιο κατανοητή. Οι δε μυθοπλαστικοί χαρακτήρες υφίστανται στην υποκειμενικότητα και της σχετικότητας της παρεχόμενης γνώσης (Κανατσούλη, 2012). Ο ανήλικος αναγνώστης επιμορφώνεται, διαμορφώνεται και του ενισχύεται η εθνική ταυτότητα μέσω της αναπαράστασης μιας εποχής μακρινής. Δεν είναι, ωστόσο, μόνο τα παραπάνω στοιχεία που καθιστούν το έργο ενδιαφέρον: Η πλοκή του διαδραματίζεται στον σύγχρονο κόσμο και το θέμα του αντλείται από την πραγματικότητα, όπως αυτή βιώνεται στην καθημερινότητα των παιδιών- λ.χ. του Χρηστάκη και της Μαρκέλλας. Εφόσον, σε αρκετά σημεία του κειμένου, περιγράφεται η ζωή των παιδιών με τους γονείς τους και ανιχνεύεται η πρόθεση της συγγραφέως να εμψυχήσει στον αναγνώστη και την ιερότητα του θεσμού της οικογένειας, η υπόθεση θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι μοιάζει και με οικογενειακή ιστορία· τα

ανθρωποποιημένα ζώα, ωστόσο, που επίσης πρωταγωνιστούν σε αυτή, της προσδίδουν χαρακτηριστικά των *low fantasy* φανταστικών ιστοριών για παιδιά (Levy & Mendlesohn, 2016).

Σε συνέχεια με τα ανωτέρω, αξίζει να επισημανθεί πως τα ζώα του κειμένου διαθέτουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, αντιπροσωπευτικά των ανθρώπινων τύπων- όπως, επί παραδείγματι η σοφή κουκουβάγια Τυτώ, που λειτουργεί ως συμβολικό υποκατάστατο των ανθρώπων· αυτό, όμως, συμβαίνει δίχως να χάνεται η φυσικότητα του ζώου, με αποτέλεσμα ο ανθρωπομορφισμός εν προκειμένω να μπορεί να θεωρηθεί επιτυχημένος. Εικάζω, μάλιστα, πως η συγγραφέας χρησιμοποίησε τη διαφορούμενη ταυτότητα της Τυτούς, ώστε να ταυτιστούν μαζί της οι μικροί αναγνώστες (Jean, 1996), αφού σε πολλά σημεία της ιστορίας εντοπίζεται να λειτουργεί ως πρότυπο συμπεριφοράς: Μέσα, δηλαδή, από την καθημερινή ανθρώπινη εμπειρία, προβάλλει τις ηθικές αρχές που διέπουν την σύγχρονη κοινωνία. Συγκεκριμένα, φέρεται να συμβουλεύει τη φίλη της Πιπιστρέλα να μην κρυφακούει και να μην είναι περίεργη, καθώς επίσης της εμπνέει την αρετή της ενσυναίσθησης, με αφορμή το γεγονός πως ο αρχικά δύστροπος- ένεκα της κούρασης του ταξιδιού- Πτολεμαίος, "ξεκλειδώθηκε" χάρη στην υπομονή και την αγάπη του ηγούμενου και τους ταξίδιασε, έπειτα, νοερά στις ένδοξες εποχές της μακεδονικής δυναστείας.

Επιπλέον, η Μπραστιανού, γνωρίζοντας ότι τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις αναπτύσσονται από τις πολύ μικρές ηλικίες, δείχνει να συμμερίζεται την άποψη πως η Παιδική Λογοτεχνία έχει καταλυτική δράση ως προς την εδραίωση της αποδοχής του διαφορετικού και καθιστά τους αναγνώστες του βιβλίου της «ευαίσθητους ερμηνευτές της πραγματικότητας» (Οικονομίδου, 2000: 269), καταρρίπτοντας τον αστικό μύθο πως οι νυχτερίδες πίνουν ανθρώπινο αίμα: Μέσα από τα λόγια του ηγούμενου, καθιστά συμπαθές το συγκεκριμένο ζώο στον ανήλικο αναγνώστη και, με το επιχείρημα πως ο Θεός δε θα δημιουργούσε κάτι επιβλαβές για τον άνθρωπο, το παρουσιάζει ως «ανεκτίμητο φυσικό εντομοαπωθητικό» (σελ. 54). Στη θέαση, όμως, της νυχτερίδας ως ακίνδυνου και χαριτωμένου ζώου από το παιδί, οπωσδήποτε συνδράμει και το χιουμοριστικό στοιχείο που επενδύει καταστάσεις στις οποίες εμπλέκεται η Πιπιστρέλα: Έτσι, το παιδί διαβάζει πως η νυχτερίδα λιγουρεύεται τα κουνούπια και τις νυχτοπεταλούδες του κήπου, τον οποίο για τον λόγο αυτόν ονομάζει «ντελικατέσσεν» (σελ. 14). Στο λόγο της Πιπιστρέλας, όμως, αντιλαμβάνεται κανείς πως, σε συνδυασμό με το χιούμορ, ενυπάρχει και μια προφορικότητα, η οποία μετουσιώνει την εκφραστική λιτότητα που απαιτεί το παιδί στην έκφρασή του (Σαραφίδου, 1998: 148)· κατά συνέπεια, το βιβλίο εμποτίζεται με μοντέρνες συνθέσεις και αφηγηματικές τεχνικές και το παιδί συναντά την Πιπιστρέλα να λέει «μου σπας τα νεύρα» (σελ. 30) στην κουκουβάγια- γλωσσικό ενέργημα που εντοπίζεται και στο σημείο όπου η κοιλιά του Χρηστάκη «διαμαρτυρήθηκε» (σελ. 51) από την πείνα και διέκοψε τη συζήτηση για τις «μάχες, τους γενναίους πολεμιστές, τον Μέγα Αλέξανδρο και τον Ηρακλή».

Οι μυθιστορηματικοί χαρακτήρες φέρουν απαλές γραμμές, ευδιάκριτα χαρακτηριστικά και αφήνεται η αίσθηση πως τα πρόσωπά τους είναι χαρούμενα. Αναπαρίστανται σε διάφορα περιβάλλοντα ανάλογα με το επεισόδιο που συνοδεύουν και, κατ' επέκταση, το παιδί διευκολύνεται να εντυπώσει αυτά τα οποία διαβάζει. Τα πρόσωπα και το σκηνικό της ιστορίας αναδεικνύονται εξίσου στο έργο χάρη στην εικονογράφηση, που βελτιώνει την παρεχόμενη γνώση: Καταγράφονται, δηλαδή, όσα περιγράφονται και στο κείμενο, με αποτέλεσμα η λειτουργία των εικόνων να είναι τόσο

επεξηγηματική, όσο και προσθετική. Το κείμενο και τα έγχρωμα σκίτσα πολλές φορές διαπλέκονται μεταξύ τους, ενώ η διατήρηση της ενότητάς τους (με την έννοια πως η εικόνα εστιάζει στο κείμενο και, αντίστοιχα, το κείμενο πάνω στην εικονογράφηση) λειτουργεί με τρόπο που να διευκολύνεται ο αναγνώστης να συγκεντρωθεί σε όσα βλέπει και διαβάζει (Goldsmith, 1987).

Εν κατακλείδι, στο βιβλίο υποδηλώνεται η επιθυμία της συγγραφέως να υποδείξει στον ανήλικο αναγνώστη τη σημασία που έχει το ιστορικό, προγονικό παρελθόν στην ανθρώπινη συνείδηση, καθώς επίσης να του εμφυσήσει την ορθόδοξη θρησκευτική πίστη και ευλάβεια. Παράλληλα με την πρόθεσή της συγκινησει τον αναγνώστη-παιδί και να τονώσει την εθνική του ταυτότητα, κύριο χαρακτηριστικό της οποίας προβάλλεται η ορθοδοξία, στα λεγόμενα των δρώντων προσώπων ανιχνεύεται, όπως προαναφέρθηκε, και η προσδοκία της να ενσταλλάξει στο παιδικό κοινό τη σπουδαιότητα των στενών οικογενειακών δεσμών στη ζωή του ανθρώπου. Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει πως στο έργο της υποφώσκει μια ελαφριά εκ μέρους της προσκόλληση στο τρίπτυχο «πατρίς- θρησκεία- οικογένεια», τρίπτυχο που δεν απαντάται τόσο πολύ σε σύγχρονα βιβλία για παιδιά. Ωστόσο, δεν πρέπει να παραβλέπει κανείς ούτε το ότι ο αμυδρός διδακτισμός εντοπίζεται ακόμη και σήμερα σε πολλά παιδικά βιβλία, ούτε και πως το βιβλίο γνώσεων, όπως και το λογοτεχνικό βιβλίο, αναπόφευκτα παρουσιάζει υποκειμενικές εκδοχές της αλήθειας, από μια συγκεκριμένη οπτική γωνία (Nodelman & Reimer, 2003: 129). Άλλωστε, το εν λόγω έργο αποκτά διαχρονικό τόνο χάρη στα μηνύματα με τα οποία είναι εμποτισμένο, τα οποία παρωθούν το παιδί, δια της Λογοτεχνίας, να υιοθετήσει στη ζωή του ηθικές αξίες και έννοιες διαχρονικές, λ.χ. τον σεβασμό για τους άλλους και το περιβάλλον, την αξία της φιλίας, τη φιλοζωία, την ευγένεια, την ενσυναίσθηση και την άνευ όρων αγάπη. Αποκτά, έτσι, δεξιότητες που θα του επιτρέψουν μια ομαλή ένταξη στο κοινωνικό σύνολο (Ζερβού, 2010).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Jean, Georges (1996). Η δύναμη των παραμυθιών (μτφρ. Μαρία Τζαφεροπούλου) Αθήνα, Καστανιώτη.

Ζερβού, Αλεξάνδρα (2010). 'Σημερινά παιδικά βιβλία για τον Β' Παγκόσμιο και τον ναζισμό: Δευτερογενής μνήμη και τεχνικές αφήγησης', στο Γ. Παπαντωνάκης & Δ. Αναγνωστοπούλου (επιμ.), *Εξουσία και δύναμη στην παιδική και νεανική λογοτεχνία*, Αθήνα, Πατάκης, σ.σ. 314-329.

Goldsmith, Evelyn (1987). 'The Analysis of Illustration in Theory and Practice', στο Houghton, H. & Willows, D. (eds), *The Psychology of Illustration*, v.2, Springer-Verlag, New York-London-Paris-Tokyo pp. 53-85.

Κανατσούλη, Μένη (2012). 'Μυθοπλασία και πληροφόρηση για την 'πόλη' στο σύγχρονο παιδικό βιβλίο γνώσεων. Σάκη Σερέφα, *Ένας δεινόσαυρος στο μπαλκόνι μου/Φίλιας Δενδρινού, Το σπίτι*', στο Τ. Κωτόπουλος – Δ. Σουλιώτη (επιμ.) *Θέματα Παιδικής Λογοτεχνίας*, Διημερίδα 21-22/1/2011, Π. Τ. Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Δ. Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σσ. 37-53.

Levy, Michael & Mendlesohn, Farah (2016). *Children's Fantasy Literature: An Introduction*, Cambridge, Cambridge University Press.

Lukens, Rebecca J. (2003). *A Critical Handbook of Children's Literature*. Boston, Allyn and Bacon.

Καρπόζηλου, Μάρθα (1994). *Το Παιδί στη Χώρα των Βιβλίων*, Αθήνα, Καστανιώτης.

Nodelman, Perry (1987). 'Non-Fiction for children: Does it really exist?', *Children's Literature Association-Quarterly* 12(4), p.p.160-161.

Nodelman, Perry & Reimer, Mavis (2003). *The Pleasures of Children's Literature*, Boston, Allyn and Bacon.

Οικονομίδου, Σούλα (2000). Χίλιες και Μία ανατροπές. Η νεωτερικότητα στη λογοτεχνία για μικρές ηλικίες, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Σαραφίδου, Τριανταφυλλιά (1998). 'Η μεταφρασμένη στα ελληνικά ξένη παιδική λογοτεχνία. Υφολογικές και γλωσσικές παρατηρήσεις', στο I. Ν.Βασιλαράκης (επιμ.), *Σύγχρονες οπτικές και προοπτικές της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*, Αθήνα, Δαρδανός, σ. σ. 147-158.